

EL FIL D'ARIADNA

QUIM BOSCH

**UNA |
ASIMETRIA
CARTOGRAFIADA**

ELS PAÏSOS CATALANS I ESPANYA EN 27 MAPES

UNA ASIMETRIA CARTOGRAFIADA

EL FIL D'ARIADNA
125

© 2021 Quim Bosch

© 9 Grup Editorial, per l'edició
Angle Editorial
c. Mallorca, 314, 1r 2a B · 08037 Barcelona
T. 93 363 08 23
www.angleeditorial.com
angle@angleeditorial.com

© Fundació Josep Irla
c. Calàbria, 166 · 08015 Barcelona
T. 93 567 78 63
www.irla.cat
info@irla.cat

Disseny de la col·lecció: J. Mauricio Restrepo

Primera edició: octubre de 2021
ISBN: 978-84-18197-86-4
DL B 14211-2021
Imprès a Romanyà Valls, SA

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre,
ni la incorporació a un sistema informàtic, ni la transmissió
en cap forma ni per cap mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació
o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright.

Quim Bosch

UNA ASIMETRIA CARTOGRAFIADA

Els Països Catalans i Espanya en 27 mapes

Premi d'Assaig Irla 2021

 Angle Editorial

A la meva filla, Mercè, amb esperança

Taula

La semblança explica la diferència,
per Enric Marín 13

Pròleg 17

- 1. Divisió administrativa 21**
 - L'origen de les províncies 22
 - Altes i baixes 26
 - L'Estat de les autonomies 27

- 2. Territoris esmentats a la Constitució 31**
 - Territoris esmentats explícitament 32
 - Territoris esmentats implícitament 35
 - «Las demás» 40

- 3. El poder legislatiu 43**
 - Sistemes unicamerals i sistemes bicamerals 43
 - El sistema espanyol 44

- 4. Demografia i economia 55**
 - Densitat de població 55
 - Estructura econòmica 58
 - PIB per càpita 63
 - Població estrangera 66

5. El 0,7% de l'IRPF	75
Dades socials i econòmiques	77
6. Barça-Madrid	83
A Espanya	83
Al món	85
Català al món	87
7. Èxit i fracàs acadèmic	89
8. Internacionalització de les universitats	99
Estudiants estrangers	99
Estudiants i població	104
9. Beques universitàries	109
Beques i taxes	109
Estudiants i beques generals	111
10. Ciència i recerca	123
Recursos humans	123
Finançament de l'R+D	128
Finançament públic/privat	133
Consell Europeu de Recerca	135
11. Ocupació al sector públic	139
Sector públic i formació acadèmica	141
Sector públic i economia	143

12. Autopistes i autovies	147
Grans infraestructures	147
Alta velocitat ferroviària	148
Autopistes i autovies	148
Autopistes i població	151
Autopistes i economia	153
13. Balances fiscals	157
Balances fiscals el 2005	159
Els límits de les balances fiscals	162
Balances fiscals i economia	164
Balances fiscals i formació acadèmica	166
Balances fiscals i ciència/recerca	168
Balances fiscals i autopistes	169
Balances fiscals i funció pública	170
Més enllà del 2005	172
Epíleg	175
Mapes, taules, i gràfics	179
Bibliografia	187
Agraïments	191

La semblança explica la diferència

Passats quatre anys dels fets de l'estiu-tardor de 2017, no sembla haver-se esgotat la necessitat d'entendre les raons del conflicte polític entre el sobiranisme català i els poders d'Estat a Espanya. Un dels autors que ha aportat més elements d'anàlisi és el periodista, professor i analista Carles Castro, amb assajos d'anàlisi electoral com ara *Cómo derrotar al independentismo en las urnas*, o articles periodístics com el titulat «No som tan diferents», on interpreta un estudi del CEO que, segons Castro, mostra que «entre els europeus, els més semblants als catalans són la resta dels espanyols». Segur. No es tracta només de la proximitat geogràfica o la història compartida. Probablement, és més important el fet que la major part de les catalanes i dels catalans tinguem pares, avis o besavis espanyols. I això forma part, efectivament, de l'actual identitat catalana.

¿Es podria inferir d'aquest fet la inexistència d'una base social potencial per a un projecte independentista català? Sí, si el projecte independentista català es definís a partir de criteris estrictament identitaris. O, amb més precisió, sobre una identitat ètnica de resistència. Però les raons del conflicte entre el republicanisme català i el nacionalisme espanyol no són de matriu tòpicament identitària. És cert que el suport a les posicions polítiques independentistes és més intens entre la població que s'expressa habitualment o preferentment en llengua catalana.

O que té prou més pes el percentatge de catalans i catalanes que es defineixen només com a catalans o com a més catalans que espanyols que el d'aquells que es defineixen com a només espanyols o més espanyols que catalans —també, però, que el percentatge de població que es defineix com a tan catalana com espanyola és gairebé tan important com el que es defineix com a preferentment o exclusivament catalana—. Per això mateix, un independentisme articulat sobre el sentiment identitari antiespanyol no té cap possibilitat d'esdevenir majoritari a Catalunya.

El conflicte polític entre el republicanisme català i el nacionalisme espanyol té a veure amb les relacions de poder econòmic, cultural i polític, relacions que expressen una profunda incompatibilitat entre el concepte d'Espanya definit pel nacionalisme espanyol hegemònic i la necessitat d'actualització del projecte nacional català en el context de la globalització. El concepte d'Espanya hegemònic es va acabar de formular en la darrera dècada del segle passat i va prendre cos polític en la primera dècada d'aquest segle, precisament els vint anys que coincideixen amb la consolidació de la darrera fase de mundialització econòmica i cultural del capitalisme —per cert, una globalització liderada des de concepcions estrictament neoliberals.

També són els anys en els quals Catalunya va passar de sis milions d'habitants a més de set i mig, amb una onada migratòria de procedència global. Anys, en fi, en els quals també es mostren les insuficiències del model autonòmic, la fragilitat de l'estat del benestar català o la crisi sistèmica del règim constitucional de la segona restauració borbònica. Coincidint amb el tram final de la primera legislatura de José María Aznar, el projecte de «tancar l'estat de les autonomies» teoritzat per la FAES suposava condemnar Catalunya a una subalternitat que desactivava tota possibilitat de definir un projecte català autocentrat i inclusiu; en paraules de Manuel Castells, una identitat de

projecte. La reacció catalana va ser l'Estatut de Miravet... I la resposta inequívoca dels poders d'Estat, la sentència del TC de 2010.

Les formes de vida catalana i espanyola tenen moltes semblances. Cert. Tant com que el nacionalisme espanyol viu la «diferència catalana» com una anomalia que cal corregir amb severitat. O que viu la possibilitat d'un lideratge català peninsular en el terreny econòmic o cultural com un malson. Des que ja fa trenta anys van començar les campanyes sistemàtiques contra la llengua catalana, la retòrica catalanofòbica ha estat una constant per al nacionalisme espanyol majoritari. Ha funcionat com a element de cohesió interna i mobilització. I aquí rau la paradoxa: per aquest nacionalisme espanyol, la semblança fa més irritant la diferència. La diferència catalana amenaça la identitat espanyola.

L'assaig de Quim Bosch que el lector té a les mans ajuda a entendre aquesta paradoxa. Té un valor divulgatiu i pedagògic extraordinari. Les asimetries capturades en vint-i-set mapes mostren les similituds i les diferències en tots els àmbits en què s'expressa el conflicte de poder entre la societat catalana i els poders d'Estat. Potser no era l'objectiu, però radiografiant les asimetries econòmiques, polítiques o culturals que estan en la base del conflicte Bosch apunta elements per a la construcció d'una identitat catalana de projecte basada en valors republicans. Una identitat inclusiva i no subalterna que, entre moltes altres coses, requerirà actualitzar la funció vehicular i integradora de la llengua catalana en l'actual context multilingüe.

ENRIC MARÍN

Estiu de 2021

Pròleg

*Mesura el que és mesurable,
fes mesurable allò que no ho és.*

GALILEO GALILEI

El debat polític en general, i el territorial en particular, sovint es du a terme més en termes qualitius que no pas quantitius, amb molts adjectius i adverbis i amb pocs nombres. Les balances fiscals en són un bon exemple, perquè sovint el punt de partida del debat no són les dades objectives sinó conceptes subjectius com «solidaritat» o «insolidaritat», en nom dels quals es justifiquen o qüestionen unes pràctiques de les quals se n'ometen, quan no se n'amaguen, les xifres. Més enllà de consideracions intel·lectuals, no sembla gens sa ni fructífer que ens embolcallem en discussions de molt o poc, de just o injust, sense saber si parlem de 10, de 100, o de 1.000.

El propòsit d'aquest llibre és, fonamentalment, contribuir al debat territorial amb dades estadístiques de fonts oficials. S'ha tingut una especial cura perquè en tot moment sigui clar què són dades (objectives) i què les interpretacions (subjectives) que posteriorment se'n fan, per tal de respectar la diferència entre informació i opinió.

La tria dels indicadors seleccionats s'ha fet amb la intenció d'obtenir una imatge global representativa i variada, la més com-

pleta possible, amb indicadors polítics, econòmics, demogràfics, socials, acadèmics i científics. Tot plegat, les vint taules, els vint-i-set mapes i els cinquanta-dos gràfics d'aquest llibre ofereixen un retrat polièdric d'Espanya on hi apreciem diferències territorials prou notables, algunes amb patrons recurrents. És el cas dels Països Catalans, però no només. La divisió territorial considerada són les disset comunitats i les dues ciutats autònomes d'Espanya, tot i que als primers capítols veiem les limitacions d'aquest concepte de territori per la importància que encara ara té la divisió administrativa en províncies.

A les taules s'indica la font de les dades i l'any de referència, que sempre és el de les dades més recents disponibles. Aquestes dades ens serveixen per dibuixar uns mapes on, excepte quan s'indica altrament, cada territori està acolorit en un d'aquests tres colors: gris fosc quan l'indicador analitzat té un valor similar al del conjunt d'Espanya, gris clar als territoris amb un valor excepcionalment baix, o negre en aquells amb un valor excepcionalment alt.

Al llibre també s'analitza la possible correlació entre diferents indicadors, com per exemple el percentatge d'abandonament prematur dels estudis i el del PIB per càpita d'un territori, i se'n fa una representació gràfica. Si existeix una correlació entre els dos indicadors, al gràfic hi hem d'apreciar una tendència, que tant pot ser positiva (com més alt és el valor d'un dels indicadors més alt és el de l'altre) com negativa (com més alt és el valor d'un dels indicadors més baix és el de l'altre). Com menys correlació hi hagi entre ambdós indicadors més aleatòriament es distribuïran els punts al gràfic i més difícil serà veure-hi cap patró. Per simplicitat, la correlació proposada serà lineal, i el coeficient de determinació (R^2) d'aquest ajustament serà el paràmetre que farem servir per considerar si hi ha una correlació significativa entre ambdós indicadors. El coeficient de determinació és una manera estàndard de mesurar la bondat d'un ajustament lineal,

i el seu valor pot anar de 0 (quan no hi ha cap correlació entre les dues variables que s'analitzen) a 1 (quan hi ha una correlació que coincideix perfectament amb una línia recta). El criteri utilitzat en aquest llibre és que només es consideraran significatives les correlacions amb $R^2 \geq 0,30$, i en aquests casos al gràfic també s'hi dibuixarà la línia de tendència obtinguda en l'ajustament matemàtic. Als gràfics hi podem identificar fàcilment els punts corresponents a Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià perquè hi estan representats en negre.

I

Divisió administrativa

Aquest no és el mapa d'Espanya, és el mapa de les seves províncies a dia d'avui (2021). No hi ha ni Ceuta ni Melilla, una absència que té a veure amb el passat colonial d'Espanya i que permet entendre l'excepcionalitat de les dades d'aquestes dues ciutats en molts dels indicadors que analitzarem. Aquest és un dels mapes més importants d'aquest llibre. És important pel que ens diu, però potser és encara més important perquè sense ell no podríem entendre molts dels altres mapes que veurem després.

Mapa 1. Les províncies d'Espanya en l'actualitat (2021).

L'origen de les províncies

El mapa de les províncies d'Espanya en l'actualitat és pràcticament el mateix que va dibuixar el decret de 1833 amb què el govern espanyol va crear la divisió administrativa en províncies. Feia pocs anys de la guerra del Francès, i la restauració borbònica es va afanyar a recuperar les institucions de l'Antic Règim que el breu període napoleònic havia abolit, com ara la Inquisició, i a fer creu i ratlla amb pràcticament totes les innovacions que s'havien intentat implementar. Amb algunes, poques, excepcions. Una va ser la idea de crear una divisió territorial inspirada en els departaments francesos, per reforçar el poder de l'administració central.

Històricament les províncies són una divisió administrativa pròpia de la Corona de Castella, alienes tant a la Corona d'Aragó com al Regne de Navarra. Etimològicament, *província* és una paraula amb connotacions militars, perquè remet al terme amb què l'imperi romà designava els terrenys conquerits. Els decrets de Nova Planta que seguiren la guerra de Successió eliminaren les institucions d'autogovern de la Corona d'Aragó, que havia estat derrotada, i els seus territoris (Catalunya i els regnes de València, Mallorca i Aragó) passaren a ser capitania general. L'homogeneïtzació de l'organització territorial, amb la importació de l'estructura provincial pròpia de Castella, trigaria més d'un segle a arribar.

El primer compromís en aquest sentit el trobem a la Constitució que van aprovar les Corts de Cadis l'any 1812, en temps de Ferran VII. La Constitució dedica un breu capítol, de només dos articles, a les bases «del territorio de las Españas». Al primer, l'article 10, s'hi enumeren aquests territoris ordenats en quatre grans grups: «la península con sus posesiones e islas adyacentes», on hi inclou les Illes Balears i les Canàries «con las demás posesiones de África»; l'Amèrica septentrional; l'Amèrica meridional; i l'Àsia.

En la llista hi trobem les vint províncies d'Amèrica —on sí que s'hi havia implementat el model castellà—, tot i que ja feia un parell d'anys que, tant al nord com al sud del continent, havien començat les guerres d'independència i el control de la corona espanyola en algun d'aquests territoris era, pel cap baix, dubtós.

El territorio español comprende en la Península con sus posesiones e islas adyacentes: Aragón, Asturias, Castilla la Vieja, Castilla la Nueva, Cataluña, Córdoba, Extremadura, Galicia, Granada, Jaén, León, Molina, Murcia, Navarra, Provincias Vascongadas, Sevilla y Valencia, las islas Baleares y las Canarias con las demás posesiones de África. En la América septentrional: Nueva España con la Nueva-Galicia y península de Yucatán, Guatemala, provincias internas de Oriente, provincias internas de Occidente, isla de Cuba con las dos Floridas, la parte española de la isla de Santo Domingo y la isla de Puerto Rico con las demás adyacentes a estas y al continente en uno y otro mar. En la América meridional, la Nueva Granada, Venezuela, el Perú, Chile, provincias del Río de la Plata, y todas las islas adyacentes en el mar Pacífico y en el Atlántico. En el Asia, las islas Filipinas, y las que dependen de su gobierno.

Mapa 2. Mapa d'Espanya, d'acord amb els territoris llistats a la Constitució de les Corts de Cadis (1812).

El següent article d'aquella Constitució remet els detalls de l'organització territorial a una futura llei «luego que las circunstancias políticas de la Nación lo permitan».

Dues dècades després, durant la regència de Maria Cristina i quan ja s'havien independitzat d'Espanya totes les colònies americanes tret de Cuba i Puerto Rico, les circumstàncies polítiques van permetre dur a terme aquesta divisió, que, però, va deixar al marge les incipients colonitzacions a l'Àfrica. Per a les altres colònies d'Ultramar —Cuba, Puerto Rico i les Filipines— es van aprovar unes lleis especials per governar-les, i administrativament van passar a ser capitanies generals, com Felip V havia fet amb Catalunya i els regnes de València, Mallorca i Aragó. La resta del territori espanyol es va organitzar en quaranta-nou províncies: una que agrupava les Illes Balears, una altra per a les illes Canàries, i quaranta-set per a l'Espanya peninsular. I tot i que aquesta organització territorial s'inspirava en els departaments de l'administració francesa, es va mantenir el terme castellà de província.

El nombre i l'abast territorial de les províncies peninsulars tenia en compte alguns criteris històrics i culturals, però per sobre seu s'imposaren dos criteris pensats amb l'objectiu de facilitar-ne el control judicial i militar per part d'una administració uniforme i centralitzada: un criteri de proximitat geogràfica i un de població. Així, cap província podia superar els 400.000 habitants, i totes les poblacions havien de ser a menys d'un dia de trajecte, a cavall, d'una ciutat que en seria la capital i donaria nom a la província, i on s'hi instal·laria un governador civil —que nomenaria directament el govern espanyol—, un jutjat, i una caserna de l'exèrcit.

El mateix decret que n'aprova la creació va agrupar aquestes quaranta-nou províncies en «regiones históricas». Aquesta agrupació no tenia cap efecte polític ni administratiu, perquè no es preveia la creació de cap estructura supraprovincial i, de fet, no se'n crearia cap fins gairebé cent anys després. Va ser el

1914, quan la Mancomunitat va esdevenir la primera institució d'aquesta naturalesa. La Mancomunitat només tenia caràcter administratiu, aglutinant les competències de les quatre diputacions provincials, però mai va tenir capacitat legislativa perquè, malgrat les reiterades peticions fetes des de Catalunya, el govern central mai n'hi va transferir cap. La Mancomunitat va estar vigent poc més d'una dècada, perquè el 1925 el dictador Primo de Rivera la va abolir. No seria fins al 1932, durant la Segona República, amb l'aprovació de l'Estatut d'autonomia de Catalunya, que a Espanya es crearia una institució política supraprovincial: la Generalitat.

Que els criteris de distància i població fossin els prioritaris a l'hora de dissenyar les províncies fa que les «regions històriques» en què el decret les va agrupar no coincideixin, encara que s'hi assemblin, amb les que obtindríem amb criteris pròpiament històrics i culturals. És una mena de pecat original que encara avui s'arrossega, perquè des de la seva creació, el 1833, el disseny d'aquelles quaranta-nou províncies només s'ha modificat cinc cops, i sempre amb canvis menors. Els tres primers es van fer en les dues dècades posteriors a la seva aprovació, i des del 1851 només hi ha hagut dos canvis més: el 1927 es va dividir les illes Canàries en dues províncies, Las Palmas i Santa Cruz de Tenerife, i el 1995 el municipi de Gàtova va passar de Castelló a València. Que els límits provincials no es definissin seguint criteris històrics i culturals té conseqüències especialment sensibles en relació amb els drets i els usos lingüístics, com bé saben als territoris catalanoparlants de la Franja, que el decret de 1833 va adscriure a províncies aragoneses. També això explica l'adscripció de la comarca de la Plana d'Utiel, històricament castellana, a la província de València, mentre que Cabdet i Almansa ho siguin a la d'Albacete. I que, via la província de Lleida, a Catalunya hi trobem el territori occità de la Vall d'Aran.